

Volume 3, Issue 3(16), 2023

Journal of Physics and Technology Education

<https://phys-tech.jdpu.uz/>

Chief Editor:

Sharipov Shavkat Safarovich

Doctor of pedagogy, Professor, Rector of Jizzakh State Pedagogical University, Uzbekistan

Deputy Chief Editor:

Sodikov Khamid Makhmudovich

The Dean of the Faculty of Physics and Technological Education, dotsent

Orishev Jamshid Bahodirovich

Teacher of Jizzakh State Pedagogical University, Uzbekistan

Members of the editorial board:

Ubaydullaev Sadulla, dotsent

Ismailov Tuychi Djabbarovich, dotsent

Kholmatov Pardaboy Karabaevich, dotsent

Umarov Rakhim Tojievich, dotsent

Murtazaev Melibek Zakirovich, dotsent

Abduraimov Sherali Saidkarimovich, dotsent

Taylanov Nizom, senior teacher

Tagaev Khojamberdi, senior teacher

Tugalov Farkhod Karshibayevich, dotsent

Alibaev Turgun Chindalievich, PhD

Yusupov Mukhammad Makhmudovich, PhD

Kurbonov Nuriddin Yaxyakulovich, PhD

Irmatov Fozil Muminovich, PhD

Editorial Representative:

Jamshid Orishev

Phone: +998974840479

e-mail:

jamshidorishev@gmail.com

**ONLINE ELECTRONIK
JOURNAL**

“Fizika va texnologik ta’lim” jurnali

Журнал “Физико-технологического образование”

“Journal of Physics and Technology Education”

Indexed By:

Published By:

<https://phys-tech.jdpu.uz/>
Jizzakh State Pedagogical University, Uzbekistan

Nashr kuni: 2023-06-05

MUNDARIJA / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

№	MUALLIFLAR/ AUTHORS/ АВТОРЫ	MAQOLA NOMI/ ARTICLE TITLE/ НАЗВАНИЕ СТАТЬИ	SAHIFALAR/ PAGES / СТРАНИЦЫ
1	<i>Umarov Rahim , Yusupov Kirmon</i>	<i>Sharq mutafakrlarining aqliy mehnat va tarbiya haqidagi qarashlari</i>	<i>5-9</i>
2	<i>Umarov Rahim, Isoqov Shohruh</i>	<i>Xalq hunarmandchiligi bo'yicha mashg'ulotlarni otkazish metodikasi</i>	<i>10-14</i>
3	<i>Abduvasiyev Sardor Bahrom o'g'li</i>	<i>Fizika fanini o'qitishda internet saytlaridan foydalanish imkoniyatlari</i>	<i>15-19</i>
4	<i>Abduvasiyev Sardor Bahrom o'g'li</i>	<i>Fizika fanida o'quv jarayonida elektron o'quv vositalaridan foydalanish metodikasi</i>	<i>20-23</i>
5	<i>Абдувасиев Садрор Баҳром ўғли</i>	<i>Альтернативные источники энергии-перспективы их использования и развития в узбекистане</i>	<i>24-27</i>
6	<i>Abduvasiyev Sardor Bahrom ugli</i>	<i>Methodology for using electronic learning tools in the educational process on the subject "Physics"</i>	<i>28-31</i>
7	<i>Igamqulova Zilola , Umirov Javlonbek</i>	<i>Oy tutilishi va uning shartlari</i>	<i>32-34</i>
8	<i>Ortiqova Ozoda Sharofovna</i>	<i>Modaning tarkibi, funksiyalari va rivojlanish qonuniyatlari</i>	<i>35-38</i>
9	<i>Ortiqova Ozoda Sharofovna</i>	<i>Jamiyat hayotida liboslarning o'rni</i>	<i>39-41</i>
10	<i>Yo'ldoshev Mirjalol , Allamuradov Husan, Rustamov Yoqubjon</i>	<i>Fotorezistorlarni dastur yordamida boshqarishni talabalarga o'rgatish</i>	<i>42-46</i>
11	<i>Orishev Jamshid, Majidova Hurriyat</i>	<i>O'quv mashg'ulotlarni tashkil etishda media ta'limning didaktik imkoniyatlari</i>	<i>47-51</i>
12	<i>Orishev Jamshid, O'rozov Bobur</i>	<i>Texnologiya fanini o'qitishda media ta'lim vositalaridan foydalanish</i>	<i>52-55</i>
13	<i>Rahimov Azizbek, Yaxshiboyevich</i>	<i>Savodxonlik elementlarini takomillashtirish - pedagogik muammo sifatida</i>	<i>56-59</i>
14	<i>Rahimov Azizbek, Parmanova Jumagul</i>	<i>Rassom asarlarida ayol timsoli</i>	<i>60-64</i>
15	<i>Rahimov Azizbek, Normatov Shuxrat</i>	<i>Milliy ruxdagi ganch o'ymakorligi</i>	<i>65-69</i>
16	<i>Ortiqova Ozoda, Rahmatva Shahlo</i>	<i>Korsetli libos tikish tarixi va rivojlanish bosqichlari</i>	<i>70-73</i>
17	<i>Alqorov Qodir Xolmatovich</i>	<i>o'quvchilarni texnik ijodkorlik faoliyatiga tayyorlashda fizika bilan texnika fanlari</i>	<i>74-78</i>

		<i>aloqadorligi</i>	
18	<i>Alqorov Qodir, Yusupov Kermon</i>	<i>Ta’lim tizimida ma’naviy barkamol avlodni tarbiyalashning pedagogik muammolari</i>	79-82
19	<i>Tugalov Faxrod, Mamadiev Uraljon</i>	<i>Fizika yuqumida talabalarning ilmiy dunyolarini shakllantirishda muammoni ta’lim texnologiyalarining yurini</i>	83-86
20	<i>Tugalov Faxrod, Berkinova Chexroza</i>	<i>Fundamental fanlarning ahamiyati</i>	87-91
21	<i>G`ofurova Aziza Xidirnazar qizi</i>	<i>Oliy ta’limda ixtisoslik fanlarni o’qitish jarayonini takomillashtirish</i>	92-95
22	<i>Ortiqova Ozoda, Nazirova Nafisa</i>	<i>Milliy liboslarda bezaklar va pardoz-andozlarning ishlatilishi</i>	96-100
23	<i>Doniyorova Shahnoza, Urinboyeva Gulsevar</i>	<i>To’quvchilik san’ati va uning o’ziga xosligi</i>	101-104
24	<i>Doniyorova Shahnoza, Urinboyeva Gulsevar</i>	<i>Kreativ yondashuv asosida bo’lajak o’qituvchilarning art-dizaynga oid bilimlarini rivojlantirish prinsiplari</i>	105-107

MILLIY LIBOSLARDA BEZAKLAR VA PARDOZ-ANDOZLARNING ISHLATILISHI

Ortiqova Ozoda Sharofovna¹, Nazirova Nafisa Uyg’unjon qizi²

¹A.Qodiriy nomidagi JDPU o’qituvchisi, ²Dizayn yo’nalishi talabasi,

Jizzax, O’zbekiston

e-mail: ozoda_o@jdpu.uz

O’zbek xalqining o’tmishdagi kiyim-kechaklari to’g’risida ma’lumotlarni arxeologik qazilmalar jarayonida topilgan qadimiy katta devoriy suratlar, turli buyumlarga tushirilgan tasvirlar, o’rta asrlardagi kitob miniatyuralari beradi. O’rta asrlarga oid miniatyuralar o’zbek kiyimlarining o’ziga xos uslubi, ya’ni tipi shakllanganligi va ular keyingi davrgacha saqlanganligini ko’rsatuvchi noyob namunalardir. Xalqning kiyim-kechaklaridagi o’zgarishlar, asosan, XX asr boshlarida sezilarli ravishda namoyon bo’ladi va undagi transformasiya, asosan, shaharlarda ochiq ko’zga tashlandi. An’anaviy o’zbek libosi asosan, ustki ko’ylak, ishton va chopondan, boshga do’ppi, oyoqqa mahsi-kalish yoki etikdan iborat bo’lgan. Erkak-ayol va bolalar kiyimlari bichimining deyarli bir xilligi ulaming qadimiyligidan darak beradi. Bunday liboslar oddiy usulda, ba’zan qaychisiz va ulgusiz, yaxlit matodan yirtib tikilgan. Bir parcha gazlamani ikkiga buklab yelka tomoniga ko’ndalangiga ikki yeng bilan bir parcha to’rt burchak xishtak (qo’ltig’iga solingan)ni tikib kiyilavergan. Erkaklarning an’anaviy yaktak ko’ylagi uzunligi tizzagacha, ayollar va qizlamiki to’pig’igacha bo’lgan. Farg’ona vodiysida yaktak xildagi erkaklar ko’ylagining qiyiq joyi vertikaliga (yirmochi) belgacha yetsa, yana bir turining yirmochisi gorizontal holda bir egnidan ikkinchisiga qiyib cho’zilgan. Har ikki turda ham uzunasiga yoqa o’matilgan. Ba’zi viloyatlarda yoqa kashta bilan bezaklangan. Gorizontal yirmochi yoqali ko’ylak Zarafshon, Qashqadaryo va Surxondaryo vodiylarida, Toshkent, Buxoro va Xorazmda keng tarqalgan. Ayollar ko’ylagining yoqasiga ham kashtalangan yoki bezatilgan tasma tikilgan. Ayollar ko’ylagining yoqasi vertikal kesilgan bo’lib, ko’p joylarda butun bo’yiga gulli jiyak (tasma) tikilgan. Shahrisabz, Qarshi va Surxondaryoda jiyak ipak ip bilan but shaklida to’qilgan. Buxoroda qimmatbaho kiyimlarga tilla ipda to’qilgan jiyak tikilgan.

Qator viloyatlarda yoshi katta ayollar oddiy jun, chilvir yoki qoramtir mato parchasini jiyak qilib ishlatganlar. Asrimiz boshlarida bunday ayol ko’ylaklari kam saqlangan. Turkiston oikasida dastlab shaharlarda, keyinroq qishloqlarda tik yoqali yirmochi ko’ylaklar rasm bo’lma boshlagan. Bunday ko’ylaklarga “N o’g’ay

yoqa” deb nom berilgan. Oddiy bichimdagi ko‘ylaklami, asosan, ellik-oltmish yashar ayollar kiygan. Hozir ayollar libosi nihoyatda rang-barang bo‘lib, ko‘pchiligi yevropacha ko‘rinish kasb etadi. Shu bilan birga milliy ruhdagi ko‘krak burma bichimdagi ko‘ylak bugungi kunda ham turli ko‘rinishlarda keng tarqalgan. Atlas va adrasdan tikilgan liboslami bugungi kunda nafaqat qizlar, shuningdek, o‘rta yoshdagi va keksa yoshdagi ayollar ham kiyadilar. Qadimiy ko‘ylak namunalari hozirgacha, asosan, qariyalar va yosh bolalar kiyimida saqlangan. Masalan, Buxoro va Xorazmvoahasida ular guppi, jubba, guppicha, Farg‘ona vodiysida guppi ko‘ylak yoki guppicha degan nomlar bilan ma’lum. Qadimiy ko‘ylaklarga oq matodan gorizontal ochilgan yoqali mullacha ko‘ylak, musulmon ko‘ylak ham kiradi. Juda keng tarqalgan (Farg‘ona, Toshkent, Samarqand, Qashqadaryo va Buxoro viloyatlarida) va qisman saqlangan (Xorazmda) mursak, munisak yoki kaltacha o‘tgan asrda kundalik ayol kiyimi sifatida diqqatga sazovor. Bunday kiyim chopon shaklida uzun yoqasiz engil astar bilan tikilgan. Ishton ham oddiy shaklda bo‘lib, uni matoni ikkiga buklab, oldi va orqasidan tikilgach, o‘g‘ini yopishtirilgan. Erkaklarning ishtoni ayollamikidan uncha farq qilmagan. Erkak va ayollar ishtonining bichimi bir bo‘lsa-da, ayollamiki matosining turli tumanligi bilan farqlangan. Ayollar ishtoni, ya’ni lozim nafaqat ip gazlamadan, shuningdek ipak, jun matolardan ham tikilgan. Shu bilan birga ular erkaklamikiga nisbatan uzunroq bo‘lib, pastki qismi pochoasi jiyak (tasma) bilan bezatilgan. Ayollar ishtoni (lozim) ilgari ikki qismdan: yuqori qismi oddiy matodan, pastki qismi qimmatbaho materialdan (ba’zan ko‘ylakka moslashtirilib) tikilgan, pochoasiga jiyak tikilgan. Umuman olganda, erkaklarning ko‘ylak-ishtoni, odatda, bir rangda (asosan, oq), ayollamiki rang-barang materialdan tikilgan. O‘tgan asrning oxirlarigacha kiyim-kechaklar mahalliy kosiblar to‘qigan matodan (bo‘z, kalomi, alachi) tikilgan. Keyinchalik kiyim-kechaklar mahalliy fabrikantlari mahsulotlaridan tikila boshlangan (ayollarga gulli chitdan, erkaklarga oddiy chitdan).

Hozirgi davrda milliy va yevropacha kiyimlarning turlari nihoyatda ko‘p. Ayniqsa, keyingi paytlarda o‘zbek ayollari yaltiroq, kumush, tilla ipli gazlamalardan zamonaviy modaga moslashtirib kiyim tikirib kiyimoqdalar. Ichki kiyimlar butunlay yangicha trikotaj va sun’iy matolardan tikilgan mahsulotlardan

iborat. Chopon - qadimiy ustki kiyim hisoblanadi. Chopon ochiq yoqali yaktak shaklida astarli va paxtali qilib tikilgan. Chopon uzun engli, yuqori qismi keng, pastki tomoni torayib ketgan, ayrimlari o‘tirishga qulay bo‘lsin uchun etagining o‘ng va so‘l tomonidan qiyiq joyi bo‘lgan. Odatda, chopon belidan belbog‘i bilan bog‘langan, unga erkaklar pichoq (qini bilan) osib yurganlar. Yozgi

choponlar qavilmagan (avra-astar chopon) yoki, umuman, astarsiz (avra chopon) ham boigan. Namanganda dala ishlari vaqtida oq matodan yupqa qavilgan kalta chopon kiyiladi. U kishilarni issiqdan saqlaydi. Surxondaryo va Zarafshon bo‘ylarida o‘tmashgan yarim ko‘chmanchi o‘zbeklarda ham tizzagacha keladigan, astarsiz kalta (avra) chopon ko‘p uchraydi. O‘zbek choponlari rangi, uzunligi, kengligi va kiyish uslubiga ko‘ra farqlanadi. Masalan, Buxoroda, Qashqadaryo, Surxondaryo va Zarafshon vodiylarida gavda silueti keng va uzun, uzun yengli, paxta yoki yarim ipak rangli matodan tikilgan chopon, Farg‘ona yoki Toshkentda yashil yoki ko‘k - yashil chopon urf boigan. Asrimiz boshlarida qora satindan tikilgan chopon keng tarqalgan. Yoshlar orasida bayram libosi sifatida ochiq rangli katta yo‘l-yo‘l beqasam to‘n urf hisoblangan. Qishloq joylarda bunday chopon kuyov sarposiga kirgan. Biroz tor va kalta, kambar y o‘lli naqsh berilgan, yaltiroq alachadan tikilgan Xorazm choponi qadimdan keng tarqalgan. Choponni yaktak ustidan kiyib belbog‘ bog‘lash, asosan, Farg‘ona vodiysida odat bo‘lgan, boshqa joylarda belbog‘siz yaktakchasigina kiyilgan. Ayollarning o‘ziga xos chopon shaklida bichib tikilgan ust kiyimi - mursak ilgari juda keng tarqalgan. Ular Buxoro, Xorazm va Qashqadaryoda yangi tirsakkacha kalta va kengligi bilan, Samarqand va Toshkentda uzun, yengsiz, bilakkacha boigan yangi bilan farqlangan, xolos.

Mursak astarli qavima qilib tikilgan, qishki mursakka esa paxta solingan. O‘tgan asrning boshlarigacha u oddiy ko‘chalik libosi sifatida kiyilgan bo‘lsa, keyinchalik mursak motam libosi sifatida belbog‘ bilan kiyilgan. Ayrim ayollar uni to‘yga yoki mehmonga borganda ham kiyganlar. Hozirgacha Toshkentda mursakni dafn marosimida tobut ustiga yopadilar. Matolar. XIX asrda o‘zbek milliy kiyimlarini tikishda ishlatiladigan asosiy matolar qatoriga ip gazlama, ipak, nimshoyi va jun gazlamalar kiradi. Ip gazlamalarning turlari juda ko‘p. Ayniqsa, och jigarrang, sariq tusli bo‘zlar keng tarqalgan bo‘lib, ulardan barcha yoshdagi kishilar uchun choponlar, shuningdek, ichki kiyimlar, sallalar tikilgan. Ayollarning ro‘mollari, dakana va lachaklarini tikish uchun doka ishlatilgan. Erkaklarning ko‘ylaklari xomsurp, sidirg‘a chit, ip gazlamali kalamidan tikilgan. Y o‘l-yo‘l ip gazlama mato - olachalar ko‘proq chopon tikishda qo‘llanilgan. Chopon tikishda shuningdek bo‘z yoki karbos (oddiy bo‘yalmagan ip gazlama), bosma (ko‘proq qizil tusdagi gulli bo‘z), olacha (bo‘yalgan ipdan to‘qilgan yo‘l-yo‘l ip gazlama), yo‘l-yo‘l nimshoyi matolardan ham foydalanilgan. Buxoro, Samarqand, Qo‘qon, Marg‘ilon, Namangan va boshqa shaharlarda an‘anaviy o‘zbek ipak (kanovuz, shoyi, xonatlas), nimshoyi (beqasam, banoras, adras) gazlamalardan tikilgan turfa kiyimlar boy-badavlat kishilar orasida rasm boigan. Quyida mana shu matolarning

ayrimlariga ta’rif beramiz. Beqasam - y o i-y o i gazmol boiib, undan erkak, ayol va bolalar uchun kundalik kiyiladigan to’nlar, ko’rpa-ko’rpachalar tikishda foydalanilgan. Banoras - beqasamdan rang turlari bilan farqlanib, undan ayollarning ustki kiyimi boim ish paranji tikilgan. Parpasha - beqasamdan qalinroq mato boiib, u paranji, shuningdek, chopon tikishda ishlatilgan.

Adras - abr iplar bilan gul solingan nimshoyi gazmol. Shuningdek, kanovuz, shoyi, xonatlas, guldor kimxob, duxoba kabilar ham keng qoilanilgan. Shoyi va nimshoyi matolar - beqasam, adras, yakruyo, katak shoyi, tovlanma shoyi, abrshoyi va h.k. turli-tuman gullar solingan. XIX asming birinchi yarmida o’rta Osiyoga Rusiyadan ip gazlama va boshqa matolarning keltirilishi sababli XIX asr oxiri va XX asr boshida mahalliy aholi orasida asosan fabrikada tayerlangan ip gazlamalar: chit, bo’z, kolenkor, xom surpdan tikilgan kiyim-kechaklami kiyish rasm boigan. Boy-badavlat kishilar esa kimxob, ipak, atlas, duxoba, rang-barang movutlami sotib olib boshlaganlar. Shunga qaramay, kosiblar dastgoxidan chiqqan mahalliy gazlama: mato, bo’z, nimshoyi kabi gazmollar (adras, beqasam, podshoi, kimxob, xonatlas, katakshoyi kabilar)ning turli xillariga ehtiyoj katta boigan. Ma’lumki, o’zbek xalqi o’zining milliy marosimlarida alohida kiyinadi. Nikoh yoki xatna to’yida kelin-kuyovlar liboslari, to’y bolaning kiyimi, dafn marosimida marhumni yodlash davrida kiyiladigan liboslarga boiinadi. Erkaklarning milliy liboslari ham ichki (ichdan kiyiladigan) va ustki - yelkaga kiyiladigan, belga boglanadigan turlardan iborat. Erkaklarning ichki libosiga yengsiz mullayoqa ko’ylak, ko’ylak-xalat (yaktak) va ishton kirgan. Ustki libosga turli-tuman xildagi yengil, issiq (paxta solib qavilgan) choponlar (to’nlar), mo’ynadan tikilib, gazlama bilan qoplangan postinlar, chakmonlar, kamzullar, uzun yoki qisqa nimchalar kiradi. Ustki kiyimlar ichida to’n-choponlar eng ko’p tarqalgan va hozirgacha yetib kelgan libos turidir. Tikilishga ko’ra to’nlar avra to’n, astarli to’n, paxtalik to’n deb atalgan. Tikilgan matosiga ko’ra to’nlarining qator turlari mavjud. Bular kalami to’n, banoras to’n, beqasam to’n, kimxob to’n, surra to’n va hokazo. Shuningdek, ular kimga mo’ljallanganligiga qarab, bola to’n, kuyov to’n, quda to’n kabi nomlar bilan atalgan. To’n-choponlar ustidan bog’lash uchun belbog’lar, chorsilar, charm, duxoba kamarlar ishlatilgan. Bosh kiyimlar do’ppilami, sallalami, turli-tuman telpaklami (qo’y mo’ynasidan tikilgan chugimialar) o’z ichiga olgan. Poyabzallar charmdan tikilgan xilma-xil etik, mahsi, choriq, ko’n va yog’ochdan ishlangan kavush va zardo’zi etiklardan iborat bo’lgan. Ayollarning milliy liboslari ichki, ustki va kishilik kiyimdan iborat bo’lgan. Ustki kiyimlar - kamzul, yengil xalat (mursak, kaltacha), yengsiz nimchalardir.

Paranji ham ayollarning an’anaviy ustki kiyimi sanalib, u to‘n va ichidan qora ot yolidan ishlangan chachvondan iborat. XX asrning 30-yillarigacha shaharlik o‘zbek ayollar paranji yopinganlar. Paranji soxta yengli, to‘nsimon, uzun yopinchiqdan iborat bo‘lib, otning dum qilidan to‘qilgan to‘r parda - chachvon betga tutilib, ustiga paranji yopilgan. Chachvon yuzni bokitib, belgacha yetgan. Odatda, paranji uydan ko‘chaga chiqqanda yopinilgan. Qishloq joylarda paranji kam ishlatilgan, uni bayramlarda va uzoq safarga chiqilgandagina yopinganlar. Ba’zi qishloqlarda ayollar uydan ko‘chaga chiqqanda bola choponiyoki oq bekingich bilan yuzini bekitganlar. Shahrisabz va Samarqand viloyatida yarim ko‘chmanchi o‘zbek qabilalar yo‘lyo‘l matodan tikilgan chopon (jelak) yopinganlar. Uzun va tor soxta yengli yoping‘ich - j a ‘dani Xorazm ayollari kiygan. Bunday yoping‘ich Surxondaryo va Samarqand viloyatlarida ham uchraydi. O‘zbek ayollarining bosh kiyimlari ham turlichadir. Xususan, ro‘mol, peshonabog‘l, do‘ppilar ular sirasiga kirib, ularning har biri o‘ziga xos matodan, rang-barang ip-iplardan to‘qilgan, tikilgan. Ayollar poyabzali - mahsi, kavush, kalish kabilar ko‘n yoki rezinadan (so‘nggi asrlarda chetdan kirib kelgan) ishlangan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yuqorida keltirilgan milliy libos va kiyimlarning paydo bo‘lishi va jamiyatda kiyimlarni o‘rni haqidagi ma’lumotlardan mash’gulotlarda foydalanib borish o‘quvchilarning mavzu yuzasidan bilim va malakalarining samarali shakllanishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.K.M. G‘ulomov. Amaliy san‘at. – Toshkent, 2008.
- 2.Q.M.Abdullayeva, M.A.Maxsumova, M.H.Rahimjonova. Gazlamaga badiiy ishlov berish, (Kasb-hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma) – Toshkent: Voris-Nashriyot, 2012.
- 3.S.S. Bulatov. O‘zbekiston xalq amaliy bezak san‘ati. – Toshkent, 1991.
- 4.X.B.Muhammedova. Mehnat ta’limi darslarida o‘quvchilarning xalq hunarmandchiligiga oid bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish metodikalari.
- 5.Б.Х.Кармынова. Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана. – Москва, 1976
- 6.The Tudors–Tudor Costume" History on the Net ©2000-2023, Salem Media.January10,2023
7. <https://www.historyonthenet.com/the-tudors-tudor-costume>
- 8.Norris, Herbert (1938). *Tudor costume and fashion* (1997 reprint ed.). Mineola, N.Y.: Dover Publications. pp. 222–223.